

cf. *camí de cabres* = rost i dolent. Cf. *Truitarens*.

Era una vella «quadra» independent posseïda per un ric i noble llinatge. «Don Josep de *Tortadès*» col·laborà en l'obra de poesia popular de Milà i Fontanals, fent que els seus homes fessin una recollida de cançons, com explica Milà en el pròleg de la 1a. ed. del *Rosselló*; i en el text d'aquesta ed. consten molts romanços com recollits allí.

Tortafè, V. *Truitarens*

TORTELLA

Poble de la Garrotxa, uns 8 k. al NO. de Besalú. 15 Oït *turtàia*, Casac. 1920, a Montagut; id. a St. Aniol d'Aguja i al poble mateix, 1932, 1933 i 1934 (exc. 75, 156, 17 i 67).

MENC. ANT. 966: *Oriolo de Torteliano* (*MarcaH.*, 885; Monsalv. I, 228); 979: *Torteliano* (Monsalv. x, 219); id (ib. xv, 225); 1004: «par. de *Torteliano*», cedida pel Comte de Besalú a la Seu de Girona (Villan., *Vi. Lit.* XIII, § 23); 1017: «in par. de *Tortelliano*» (Monsalv. vi, 21); 1228: *Tortella* (*BABL* IV, 503); 1362: *Par. Ste. Marie de Torteliano* (*Llibre Verd*, Al. 25 sius, *Nom.*, p. 226; Monsalv. xvii, 241).

Aebischer (p. 138), per a aquest nom de predi romà en -ANUM, vacilla entre derivar-lo d'un TORTILLUS o altre pertanyent a la família de TORTUS, com un *Tortellius* (Schulze, 160), noms documentats però que estarien bastants isolats en l'onomàstica romana. De tota manera hi ha noms d'altres noms de predis anàlegs a França, citats per Aebischer, i en particular, un *Tortilianum* a. 887, en el *Cart. du Temple* d'Albon, que devia ser a la part francoprovinc. de la Drome, i es podria identificar amb un «*Tortiliano villa*» de l'esgl. de Vienne, segons un doc. de Dom Bouquet (vol. ix, § 520). Però Skok veient que no existeix cap NP TORTILLIS, suggereix que pot venir del conegudíssim TERTULLIUS (i *Tertullianus*, de la fecunda família de TERTIUS), amb metàtesi vocàlica *Te-to* > *To-te*. Molt més convincent això també per al nostre *Tortellà* que no els tempteigs d'Aebischer; no importa que el vocalisme *tort-* es trobi en el nostre des de les mencions més antigues: aquesta metàtesi era molt natural, majorment conduït a l'assimilació els incomptables noms en *Tort-*, *Tortell* etc.; i notem que al costat de *Tortellà* hi ha *Lligordà* [*Llieg-*], on s'ha produït la mateixa metàtesi, en sentit invers, des de LUCRETIANUM, i també des de l'alta E. Mj.

Tortelles, *Tortes*, V. *Tort Tortitx*, V. vol. I, 280-281

TORTORIA

Lloc citat antigament en el Nord rossellonès, darre-re *Calce* i llocs de la Salanca (*Pià* i *Torrelles*) en un doc. de 956 (Moreau VIII, 221), no és, doncs, *Turà*, 60

que és més enllà de l'Aglí i amb vocal i accent diferents, i forma diferent també de *turturà* 'tapàs' (*DECAL* VIII, 334a39). Potser VIA TORTORIA 'camí amb recolzades'. El que s'hi podria conjuminar, com diminutiu, és *Turturella* (pron. -*ɛlɛ*) que Terrado assenyalava en el te. d'Areny, pujant per la dreta del «Barranc de la Font».

10 TORTOSA

A desgrat de la cabdal importància d'aquesta ciutat aquest diccionari etimològic n'haurà de tractar breument, per les mateixes raons que ens han obligat a fer-ho amb noms com *Barcelona*, *Tarragona*, *Alacant*, *València*, *Ebre* etc. Quasi superflu recordar la pron. pop.: *tortóza* (o *turtóza* segons el dial.) i *tortosins* gentilici.

En l'Antiguitat abunden els testimonis de la forma del nom, generalment DERTOSA. Estrabó ho escriu amb *ss* doble: *Δέρτωσαν πόλιν*, tot seguit de travessar l'Ebre: *ἐπὶ διαβάσει τοῦ Ἰβηρος ποταμοῦ Δέρτωσσα κατοικία* (III, § 4, 6 i 9, ed. G. Budé II, 68). Ptolemeu amb una *-s-*, entre les ciutats internes (*μεσόγειον*) dels *Ilercaones* (II, §§ 6, 63), que és la forma altrament, que es troba sempre: «*Ingens Hiberus Dertosam* adtingit», P. Mela (II, § 6, 90); *Dertosa* en el Geògraf de Ravenna, i en els Itineraris Antoni (399.4) i Vicarello (xi, 328). Una nau carregada d'armes hi atraca: «*Dertosam* appulit» (Suetoni, *Vida de Galba*, 10): car l'Ebre era llavors navegable, i era un desembarc secret. I de seguida el gentilici *Dertosani*, que Plini ja distingeix com «cives romani» (*N. H.* III, 23).

Després el bisbe de la *Dertosana ecclesia* figura en una munió de concilis: *Barcelona* (aa. 540 i 599), *Tolledo*, 633, 653, 683, i altres. La *Crònica Caesaraugustana* fixa en l'any 506 l'ocupació de Tortosa pels gots. «*Res publica Derosana*» en una inscr. de l'any 349 (*CIL* II, 4057); i en altres inscra. i monedes, des del temps d'August i Tiberi, i visigòtics (cf. Heiss, *Monn. Visig.*, p. 50), i altres encara en Holder (I, 1269-70).

En els escriptors àrabs el trobem ja sempre escrit amb *T*. en alfabet àrabí: *T<u>rtúsa* en el Geògraf d'Almeria (*Homen. a Codera*, 630), i en Yaqut (Alemany, *Geogr.*, 97); tal com en aquests, on he suplert la primera vocal, sense que hi estigui escrita, imagino que hagi fet el mateix Levi-Provençal en donar la transcripció *Turtúsa* en l'Edrissi i en el Himyarí (ed. d'aquest 151.2 i *Encycl. de l'Islam* IV, 856). L'anònim botànic sevillà, *c. l'a. 1150*, ens fa saber que el teix (*tabš*) on es cria més abundant és *bi t<u>rtúsa*, entenen, sens dubte, els Ports de Tortosa, que és on es troba la famosa Font del Teix, i bastants bosquets o aparicions soltes d'aquesta espècie arbòria, altrament bastant rara. En fi *Tortóxa* pronunciaven els moros granadins (*PAlc*, 416b8).

Hi hagué, doncs —o acabà havent-hi— assimilació de la *E* de la síl·laba inicial a la *o* tònica, conforme al procés normal en mossàrab i en àrab. Però fóra excessiu admetre que aquesta assimilació fos general en